

SZEMLE

EGY POLITIKAI GONDOLKODÁS TERMÉSZETRAJZA

Aczél György: *A KOR, AMELYBEN ÉLÜNK*

Nem egészen egy évtized alatt immár az ötödik kötete jelent meg Aczél Györgynek. Ezek a művek a nemzetközi és a hazai politika, azon belül a kulturális élet legkülönbözőbb problémáiról szólnak, mégis: egységbe fűzi őket az, hogy néhány főbb eszmei tendencia új meg új összefüggések közepette kerül bennük beható elemzésre. Nemrég közzétett könyvének a megelőző másfél esztendő alatt alkotott nyolc írása is – cikkek, interjúk, felszólalások – szerves és koherens folytatása egy marxista gondolkodó eddigi szellemi útjának.

Kiemelkedő eszmeköre például az új kötetnek is – miként az előzőknek – folytonosság és megújulás, folyamatosság és újat kezdeményezés, kontinuitás és változás, stabilitás és útkeresés dialektikája. Aczél György továbbra is megtartani szeretné a néptömegek számára azt a biztonságot, a létfeltételeknek azt az állandóságát, amelyet az elmúlt húszegynéhány esztendőben oly jólesően megszoktak, s amely előző életükből olyannyira hiányzott. Ugyanakkor azonban szenvedélyesen óv az állandóságnak attól a fajtájától, amelyik elzárkózik a valóság új kérdései, gondjai, ellentmondásai elől, amelyik a politikus vágyait rávetíti e valóságra. Érvelésének tengelyében az az alapvető dialektikus felismerés áll, hogy a marxista politika csakis akkor őrizheti meg folytonosságát, ha folytonosan megszabadul attól, ami selejtes, elavult, kiüresedett, a fejlődést gátló. A marxista politika azáltal lehet egyedül állandó – ez Marx egyik igen fontos módszertani tanítása! –, ha állandóan kritikai önellenőrzésnek, önkorrekciónak veti alá magát, ha eszméinek érvényét állandóan szembesíti az alakuló valósággal, s nem habozik eszméit az ellentmondások révén mind bonyolultabbá és összetettebbé váló valóság által szüntelenül gazdagítani, feldúsítani. Aczél leg gondolatébresztőbb megállapítása az, hogy életünk a szocializmus építésének során – épp a szocializmus törvényszerűségeiből adódóan! – ellentmondásokban mindinkább bővelkedik (és mindinkább bővelkedni is fog!), s korunknak erre a tendenciájára csakis fokozott problémaérzékenységgel, az ellentmondások felfedésére és megoldására vállalkozó

kedvvel, az önkontroll igényével, mint ő egy helyen szépen mondja: „eszmei heroizmus”-sal válaszolhatunk.

A korszerű marxista politika egész sikere, érvénye múlik azon, hogy ez a politika mindig nyitott legyen: nyitott az új létfeltételek, a változó helyzetek, a fejlődésből adódó friss igények iránt. A felelős marxista gondolkodónak mindig a valóságból, méghozzá a teljes valóságból, a tegnaptól a mába, a mából a holnapba és holnaputánba mozduló, s e „mozdulás” során szükségszerűen folyvást új ellentmondásokat teremtő valóság éber és szakadatlan elemzéséből kell munkájában kiindulnia – ezt a felismerést sugározzák sokféle vetületben Aczél György tanulmányai. S tegyük hozzá, hogy a szerző ugyanilyen határozottan világítja meg e módszer másik oldalát is: az új megoldások keresése nem jelentheti annak feladását, ami életünkben bevált, alkalmas, életképes, ami szükségszerű eleme továbbra is a fejlődésnek. Az újnak nem „önmagáért”, nem a mindenáron való újírtás, változtatás kedvéért kell teret biztosítani, hanem többek között azért is, hogy a réginek eleven és erőt sugárzó elemeit lehetőleg megtartsa, továbbfejlessze, azokkal szüntelenül új és termékeny egységbe olvadjon. Hagyomány és újírtás, illetve elmélet és gyakorlat minél szerveesebb egységén-összeforrottságán épülhet tehát egyedül a célravezető marxista politika alapállása, valóság-megközelítési módja.

Az effajta fokozott problémaérzékenység és gondokra, teendőkre összpontosító figyelem azonban a végrehajtástól megfelelő módszereket is követel. Azt igényli a vezetéstől, a kormányzás felelőseitől, ha tetszik: a „hatalom”-tól, hogy minél több és többféle emberrel szót értsenek, hogy minél szerteágazóbb nézeteket ismerjenek és ütköztessenek meg. Egyszóval: hogy a kormányzás gondjába a kormányzottakat is a lehető legszéleskörűbben bevonják. Aczél György új könyvének – miként már az *Eszmének erejével* címűtől kezdődően az előbbieknél is – visszatérő szólama, hogy szakítani kell azzal a gondolkodással, amely vezetőkre és vezetettekre, hivatásos politikusokra és végrehajtó tömegekre osztja az embereket. Nem szűnik meg hangsúlyozni azt, hogy a politika, a társadalom jelene, jövője valamennyiünk gondja, hogy az új kérdések felvetése, új összefüggések felvillantása, az új dilemmákra és nehézségekre való ráeszméltetés mindannyiunknak nemcsak joga – de társadalmi kötelessége is. Együtt gondolkodásra, együttesen töprengő elemzésre és együttes cselekvésre ösztönöznek tehát bennünket Aczél György tanulmányai. Minél több ember bevonására, minél több hasznos akarat megnyerésére, minél több alkotó energia felhasználására. A szövetségi politika és a szocialista demokratizmus lételeme az ő politikai gondolkodásának.

Ebből következően Aczél György előszeretettel ajánlja figyelmünkbe a vitákat. Nemcsak abból adódik ez, hogy ő maga kifejezetten vitázó, polemikus alkat, hanem abból is, mert a nézetek ütköztetését, az álláspontok szembesítését, az érveknek érvekkel, gondolatoknak gondolatokkal való ellentétezését látja legbiztosabb eljárásnak ahhoz, hogy az igazságnak minél több árnyalata, vetülete napfényre kerüljön. S a vita emellett számára elsődleges eszköze a meggyőzésnek, az eszmei hatékonyságnak: lehetősége annak, hogy az álláspontok közelítésével az álláspontok hordozói is egymáshoz közelebb kerüljenek. A vita Aczél György számára egyszerre lehetősége a konfrontációnak és a belátásnak, a szellemi küzdelemnek és az egymásra találásnak, a visszás jelenségekkel szemben érzett türelmetlenségnek és a szellemi erőtenyezők iránti türelemnek. Annak a közösségi érzületnek dialektikus megnyilatkozási módja, amely őt mélyen eltölti: kollektivitás-tudatnak, amely – hogy Kazinczy Ferenc szavát idézzem – nem az „egység egységé”-t akarja, hanem a „sokféleség egységé”-t. Amely a fejlett szocialista társadalom „közös nevezőjét” lehetőleg minden jóra való emberi szándék, előremozdulni akaró tettvágy és energia integrációja alapján akarja kialakítani.

Aczél György minél több embert kíván meggyőzni és mozgósítani – mindenekelőtt pedig az ifjúságot. Benne látja ugyanis folytonosság és megújulás dialektikájának elsődleges megtestesítőjét. S eltekintve attól, hogy a szocializmus ügye holnap már az ő kezükben lesz, s hogy a mi tetteinktől függ nagyrészt az, hogy azt hogyan vesszük a kezükbe, az ifjúság Aczél számára önnön antidogmatikus, minden egészséges új jelenség és folyamat befogadására kész álláspontjának legfőbb biztosítéka. Az ifjúság ugyanis gyűlöli a közhelyeket, a sablonokat, nem szenved el az előregyártott formulákat, nem tűri a számára eleve kialakított és kötelezően adagolt „életrecepteket”. Az ifjúságnak többé-kevésbé szinonimája lehet az önállóságra és szellemi függetlenségre való törekvés, a gondolkodás autonómiája, a kezdeményező készség és megújulásvágy, az eszmei bátorság és megalkuvásra való képtelenség, elvekre való igény és cselekvő szenvedély – mindaz, ami Aczél Györgyöt a maga törekvéseiben leginkább vezérli. Cikkeiben azért is int oly nyomatékkal a velük való fokozott, őszinte felelősségteljes foglalkozásra, mert a fiatal lelkek túlnyomó többsége homlokegyenest ellentétes mindenfajta közönnyel, tunyasággal, cinizmussal, székeszissel, dogmatizmussal, konformitással, meglevőbe való akarattalan belenyugvással – mindazzal, ami mai életünknek, a szocializmus építésének akadálya. Az ifjúság annak az eszmei bátorságnak legfőbb letéteményese Aczél György szemében, amelyet ő valamennyiunktől megkövetel.

Gondolkodásában az ifjúság iránti vonzódással éppen nem ellentétes, hanem organikusan kiegészíti azt mély történeti érzéke, a múlt eleven

örökségét megbecsülő magatartása. Összefügg ez azzal, hogy a felmerülő kérdéseket rendre történetiségükben, azaz keletkezésükben és elmúlásukban, eredetükben és kihatásukban közelíti meg. A társadalmi valóság jelenségei nála folyamatszerűségükben, előretartó vagy retardáló mozgásukban, más problémákkal való genetikus összefüggésükben jelennek meg, nem mint állapot, kész helyzet, hanem mint történés, mint processzus, mint módosuló (és módosítható!) alakulás. Közelebről pedig azért is becsüli sokra Aczél a történelmet, a múlt emlékezetét, mert mai életünk, tetteink és teendőink előzményét, forrásvidékét látja abban – olyan örökséget, amellyel a felelős gazdálkodás, a kritikai elemzés és szelekción alapuló felhasználás napi munkánkban folyvást segíthet, serkenthet minket. Előrelépni csak az tud igazán, aki tudatában van a megtett útnak, új ösvényeknek csak az vághat neki bátran, akiben elevenen élnek a régebbi pályaszakaszok ívei és buktatói – aki előtt a történelem nem csupán holt adattár, pusztá ismeretanyag, hanem kerete, foglalatja, legtanulságosabb letéteményese „folytatás és megújulás” megszakíthatatlan dialektikus érvényesülésének.

S az Aczél példázta és igényelte politikai gondolkodásmód nemcsak időben, hanem térben is megkívánja a komplexséget, a távlatokat. A széles horizontokat. Azt, hogy a hétköznapi gondja-bajában, az apró-cseprő megoldandó feladatok légiójának közepette se veszítsük szem elől a nagyvilág-perspektívát, a világpolitikai szükségszerűségeket. De ugyanúgy megkívánja az egyetemes politika intézőitől, hogy tüzetesen ismerjék az otthoni égtájak gondjait, s főleg az e gondokkal vívódóküszködő embereket. Szocializmus és kapitalizmus jelenlegi világnézeti versenyében az előbbinek óriási előnyt biztosít az, hogy célkitűzéseit a néptömegek, a „kisemberek” milliói vágyainak és nehézségeinek, érdekeinek és érdekellentéteinek ismerete, egyeztetése és összefogása alapján alakíthatja ki. Paradox tény, de így van: a szocializmus azáltal kerülhet döntő fölénybe az osztálytársadalom bárminő fajtájával szemben, hogy tudatosan nem tér ki – nem kell kitérnie! – a népmilliók életében nap mint nap újonnan jelentkező ellentmondások elől. Aczél György gondolatmenetei alapján úgy is fogalmazhatunk: a szocializmus jelenét, jövőjét voltaképp ezek az ellentmondások biztosítják.

Világtávlat és hazai, helyi dolgok összefüggésére más vonatkozásban is fény derül Aczél György új kötetében. Angolában, az MPLA I. Kongresszusán elmondott beszédében a néhány vonatkozásban hasonló hazai fejlődés ismeretében szól hozzá nemzetté válás és nemzeti felszabadító harcok kérdéséhez. Századunk magyar történelmének, 1919-nek, 1945-nek és 1956-nak tanulságai alapján szögezi le azt, hogy korunkban nemzeti önállóság és függetlenség egyfelől, internacionalizmus és dolgozók szolidaritása másfelől immár összetartozó fogalmak.

Korunkban minden folyamatot meghatároz proletariátus és burzsoázia szembenállása: Afrika népei, valamint minden más gyarmati uralom alól felszabaduló nép éppúgy csak a szocialista országok segítségével vívhatja ki boldogulását, mint ahogy a szocializmus világméretű megvalósítása is elképzelhetetlen a volt gyarmati országok felszabadító mozgalmának támogatása nélkül.

S az angolai beszéd hazafiság és internacionalizmus, nemzeti tudat és társadalom és társadalmi haladás kapcsolatának egy másik, igen fontos aspektusára is rávilágít. A szocializmus építésének útját illetően Aczél György nagy nyomatékkal állítja előtérbe általános és különös, közös és egyedi dialektikájának fontosságát. Egyrészt azt emeli ki, hogy „. . . A szocializmust építő népek közös úton haladnak. A közös út annyit jelent, hogy *az út iránya és célja azonos*, hogy az útépítésnek vannak általános szabályai és törvényszerűségei”, másrészt e gondolatmenetet folytatva azt hangsúlyozza, hogy „A közös úton csak úgy lehet haladni, ha minden nép megépíti *a maga útszakaszát*. A saját kőzetek ismeretében töri fel a talajt, robbantja fel az akadályokat, alkalmazkodik a terep- és az éghajlati viszonyokhoz”. Mindezt pedig a kultúra terepnumára is alkalmazva Aczél egyként óv a nacionalista bezárkózástól, a regionalizmustól, a hagyományos társadalom konzervativizmusától, illetve a külföldi eredmények kritikátlan átvételétől, a nemzeti múlt iránti érzéketlenségtől. Hazafiság és internacionalizmus, korszerű nemzeti tudat és a dolgozók nemzetközi szolidaritása ma már az egész világon csakis együtt érvényesíthető eszmei tendenciák – ez az angolai beszéd egyik legfontosabb gondolatának summája, amely messzeemenően időszerű princípium idehaza is.

Egyetemes fejlődés és hazai út kettősségének egymásba játszó gondolati hullámmozgása azután legtanulságosabban a kötet interjúiban nyilvánul meg. E külföldi újságírókkal – May Léonnal, a l'Humanité főmunkatársával, illetve Nikhil Chakravarttyval, az új-delhi *Mainstream* című lap főszerkesztőjével – folytatott beszélgetések árulnak el legtöbbet azokból az eredményekből és problémákból, amelyeket a szerző a felszabadulás óta eltelt évtizedek legjelentékenyebb hozadékának tekint. Ezekben az interjúkban Aczél György nyíltan szól arról, hogy meglevő sikereink mellett nem kis gondokkal és nehézségekkel is küzdünk – jóllehet merőben másféle gondokkal és nehézségekkel, mint mondjuk negyven esztendővel ezelőtt. Gondokkal küzdünk, mert igényeink mindig nagyobbak, mint a lehetőségeink. S még inkább alapvető különbséget jelent nemcsak a múlt magyar társadalmával, hanem általában a mai polgári társadalmakkal szemben is az, hogy e gondok és nehézségek megoldására mi minden felemelkedésünkért tenni akaró kezdeményező erőt társul hívunk és várunk. Nemcsak mindenki szá-

mára akarjuk tehát, hogy az állampolgárok jobban és gazdagabban, teljesebben és tartalmasabban éljenek, hogy az anyagi javakhoz való hozzájuthatás minél akadálytalanabb legyen, hogy minél több és megfelelőbb lehetőséget nyújtsunk a kultúra kincsházának maradéktalan birtokbavételéhez, hanem lehetőleg mindenki tevékeny részvétele által is. Célunk: szabad és szép életet teremteni mindenkinek – valamennyiünk munkás részvételével.

Az eddigiekből alighanem kitűnt: Aczél György született szónok. Széles körű előadói gyakorlatából adódnak dikciójának, nemes értelem-ben vett retorikájának erényei: a tömörség, a határozottság, a pontos fogalomhasználat, a világos és plasztikus érvelés és mindenekelőtt a célratorés. Főképp a hazai szónoki hagyomány kedvelt és bevált eszkö-zével, a szentenciózussággal éri ezt el. Előszóval él a gondolatok tézisbe tömörítésével, a kihegyezett sarktételekkel, az axiómákkal. Ezek a szentenciák magasba röptetik a gondolatot, sűrűséget, erőt, dinamikus lendületet adnak előretartó ívelésének, lélektől lélekig tartóva fokozzák a mélyükön rejlő személyességet. A kikezdetlenség szuggesztíóját biztosítják az érvelésnek. Idézek egypárat azokból a sarkelvekből, amelyek szerintem nemcsak Aczél előadásmódjára, de egész politikai gondolkodói habitusára leginkább jellemzőek:

„. . . Mindenki, aki velünk együtt halad, társunk, még ha egyelőre csak egy bizonyos pontig akar is együtt haladni velünk.”

„. . . Aki vitázik, annak mintegy el kell felejtenie, hogy hatalom van a kezében.”

„. . . Csak az tud másokat meggyőzni, aki maga is meggyőzhető.”

„. . . sokfelől indulhatnak utak az igazság megközelítésére.”

„. . . A megértésre való törekvés . . . sohasem jelentheti azt, hogy minden nézetet, a helytelen nézeteket is némán tudomásul kell venni.”

„. . . A némák marxizmusa – nem marxizmus.”

„. . . A párt ideológiai egysége vitákban alakul ki, újul meg s emelkedik mind magasabb szintre.”

„. . . Pártunk kormányzó párt, s ez olyan helyzetet teremt, amelyben nekünk, kommunistáknak, mintegy »önmagunk ellenzékeként« is figyelni kell minden lépésünket.”

„. . . Nem hiszem, hogy az igazi értékek csak a négyzetkilométerek sokaságától, a lélekszám nagyságától függenének, sokkal inkább attól, hogy mit tud közölni a világgal egy nép.”

Ezt a szentenciózus előadásmódot és magát a szónokiságot Aczél György a magyar irodalom klasszikusaitól sajátította el – nagy nemzet-nevelő íróink kedvelték előszóval az érvelésnek e lapidárisan tömör, lényegretörő eszközét. Ettől eltekintve is megfigyelhető, mennyire vonzó-dik irodalmunk múltjához: tézisei, gondolatmenetei elmélyítéséhez

igen sűrűn használja fel a költői szép szó megnyilatkozásait. S ezek nála nem holmi citátumok, sohasem formális jellegűek: a klasszikusainktól vett idézetek a tőlük nyert erkölcsi-érzelmi azonosulás energiáját árasztják, a meggyőzés lírai fűtőanyagául szolgálnak, mintegy háttérrel és távlatot adnak tárgy és szónok, eszmei igazság és szónok, gondolati ösztönzés és szónok kapcsolódásának. Folytonosságnak és megújulásnak azt a dialektikáját segítik voltaképp elő, amelyre a szerző olyannyira törekszik: a hajdani vívódások és felismerések lírai foglalatai erőforrássá válnak mai vívódásainkban és felismeréseinkben. Nem példatár itt remekíróink szava, hanem küzdő, önmagukkal a továbblépésért viaskodó emberi formátumok társul hívása, nem üres analógia, hanem kifejeződése annak a hétköznapi nehézségeinkkel szembenező „eszmei heroizmus”-nak, amelyet a szerző valamennyiunktől megkíván.

Aczél György új könyve meggyőzően tanúsítja, hogy mozgósítani és megújulásra ösztönözni csak az az ember képes, akinek szavaiból mozgás és új iránti érzékenység sugárzik. Hit eszménk erejében. (Kossuth, 1979.)

FENYŐ ISTVÁN

Vargyas Lajos: A MAGYAR NÉPBALLADA ÉS EURÓPA I–II

A magyar irodalomtörténészek és Vargyas Lajos között évtizedek óta folyik már a termékeny dialógus. A kiváló folklorista és zenetudós jó néhány esetben készítette megfontolásra vagy ellentmondásra az irodalomtörténet művelőit merészen új érveléseivel, feltevéseivel. A magyar népballada kérdése is a régi vitatémák egyike, hiszen az e tárgyban végzett úttörő munkái, melyek 1960 óta előbb különböző magyar és más nyelvű folyóiratokban, majd 1967-ben *Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad* (Budapest) című könyvében kerültek közlésre, nem ritkán kerültek ellentétbe az irodalomtörténet hagyományos megállapításaival. Az eredményeit összegező, kiteljesítő s továbbfejlesztő mostani monumentális munkája is folytatja a kihívást, minthogy a szerző minden lényeges ponton fenntartja benne álláspontját vitapartnereivel szemben. A magyar népballadák értékei iránt érzéketlennek sejtetett, névtelenségbe burkolt irodalomtörténészek